

HAYAT

AYDA BİR ÇIKAR FİKİR ve EDEBİYAT MECMUASI

YENİ TERTİP: M 4. NİSAN 1930

*Yapanlar, doğuranlar, yaradanlar
yalnız nikbinler, idealistlerdir.
Bedbinler doğuramaz, hayatı idame
edemez, Tarihi yoğuramaz.*

İÇİNDEKİLER

Abbas Hilmi Paşanın bir eseri	Feyzi	289
Japonya ve Lâtin harfleri	Asahi	309
Peygamberler ve yeni ruh	Mehmet Emin	317
Millî tenkit	Celâl Nuri	319
Yunan şairi Victor Hugo	Salih Tosun	328
Demokrasi ve terbiye	Mehmet Saffet	336
Ankara Türk sanayi sergisi	Suphi Nuri	342
Milliyet devri	C. N.	344
Nankör edebiyat	Muallim Hüseyin Kâzım	354
Bizde sıhhat işleri	Dr. Halit Tekin	358
Londra donanma muahedesi	Rauf Ahmet	362
Medeniyet, kültür nedir ?	Orhan Nuri	378
Maverayi Neptünde bir yıldız	Yusuf Zığaeddin	380

ANKARA ve İSTANBUL

İdare eden: CELÂL NURİ

İSTANBUL, DEVLET MATBAASI

NUSHASI 20 K.

HAYAT

YENİ TERTİP : No. 4. NİSAN 1930

İNGİLTERE — MİSİR

— ABBAS HİLMİ PAŞANIN BİR ESERİ —

BELEDİYE
KÜTÜPHANESİ

Mısır kıt'ası, geçen asrın bidayetlerine kadar Osmanlı Devletinin bir vilâyeti idi. 1804 tarihinde Kavalalı Mehmet Ali Mısır Valiliğine tayin kılınmış ve bir müddet sonra isyan etmişti. Bir hayli müzakerat ve muharebattan sonra en nihayet Mısır eyaleti eyaleti mümtaze haline ifrağ edilerek 1848 tarihinde evlâdiye olarak Mehmet Ali Paşaya ihale edildi. Mehmet Ali Paşadan sonra İbrahim ve Abbas ve Sait İsmail Paşalar Mısır valiliğine bilverase nail oldular ve İsmail Paşa zamanında valilik unvanı hidiviyete tahvil olundu. İsrafından dolayı İsmail Paşa infisal ettiğinden yerine büyük oğlu Tevfik Paşa hidivliğe tayin edildi. İsmail Paşanın etmiş olduğu büyük borçlar dolayısıyla 1882 tarihinde İngiltere ve Fransa Devletleri Mısır maliyesine kontrol koyduklarından Arâbî Paşa Tevfik Paşaya karşı isyan etti. İngiltere Hükûmeti Arâbînin tedibi için Mısıra asker göndermesini evvelâ Babraliye teklif ettiği halde Babralinin istinkâfı üzerine Fransa ve sonra İtalya Devletlerini iştirake davet etti. Bu devletler de iştirake muvafakat etmediklerinden İngiltere İskenderiyyeyi topa tutarak Mısırrı işgali askerîsi altına aldı ki bu işgal el'an devam etmektedir.

Hidivi Mısır Abbas Hilmi Paşa İngilizlerin suimuamelesinden pek bizar olduğundan ve Harbi Umumînin bidayetlerinde mecruhan İstanbulda ikamet etmekte bulunduğundan Mısıra avdet etmedi. Hernekadar İngilizler kendisini Mısıra davet ettilerse de Harbi Umumî neticesinde İngilizlerin mağlûp olacağına kani olduğundan İstanbulda kalmağı tercih etti. Türkiyenin Harbi Umumîye girmesini müteakıp İngilizler Hidiv Abbas Hilmi

Paşayı hidiviyetten iskat ile yerine amcası Hüseyin Kâmil Paşayı sultan unvanile Mısır Hükûmetine ikame ettiler ve 1914 senesi kâunnuevvelinin on sekizinde *barp devamı müddetince* Mısırdaki İngiliz himayesi devam etti.

Mısır vatanperverlerinden Sa't Zaglul Paşa ile taraftarları bu himayeye şiddetle muhalefet ettiler; evvelemirde İngilizler müşarünileyhi Maltaya sürmüşlerdi. Sonra vaziyetin vehamet kespemesi üzerine Mısıra iade ile himaye usulünü ilgaya mecbur kaldılar.

İngiltere Hükûmeti, ecnebi hukukunun muhafazası, ekaliyetlerin himayesi, Süveyş kanalında münakalâtın tahtı temine alınması, Sudanın teşkilâtı şartlarile Mısırın istiklâlini tanımış ise de işgal ordusu Mısırdaki bulunuyor ve İngiliz komiseri hâlâ memlekette hükümandır.

Sultan Hüseyin halefi olan biraderi Fuat 1925 senesi martının on beşinde Mısırın istiklâlini ilân ve "Melik Fuat,, unvanını aldı. Bu Melik Fuat 1891 ve 1892 senelerinde Osmanlı Devletinin Viyana Sefaretinde Ataşemiliterdi.

Melik Fuat 1922 senesi nisanının on dokuzunda Mısırdaki meşrutiyet ilân etti. 1924 senesinde Sudan Valisi Serdar Stack'ın katli üzerine İngiltere Mısır Hükûmetine karşı gayet hakaretamiz muamelede bulundu ve Mısırdaki İngiliz komiseri serdar unvanını aldı.

1926 senesinde vukubulan intihabatta Sa't Zaglul Paşa fırkası azim ekseriyet kazandı.

1927 de büyük vatanperver öldü. Sa't Zaglul Paşa vaktile İstanbulda vefat eden Şeyh Cemalettini Efganinin uzun müddet yanında kalmıştı.

İngilterenin Akdenizde, Kırmızı denizde, Asya ve Afrika kıt'alarındaki menfaatlerle Mısır istiklâlinin itilâfı maksadile akti tasavvur olunan ittifak muahedesi bir neticeye varmadığından 1927 tarihinde Servet Paşa kabinesi düştü. 1928 senesi nisanının 28 inde milliyetperver kabinenin reisi Nahas Paşa İngilizlerin ültimatomu üzerine gayet güç bir mevkide kaldı Melik Fuat İngilizlerin teşvikile bir darbei hükûmet yaparak meclisi dağıttı, kabineyi azil ve intihabatı 1931 senesine talik etti, matbuat ve içtima hürriyetlerini ortadan kaldırdı.

İngilterede amele kabinesinin iktidar mevkiine gelmesi ü-

zerine Mısır mes'elesi yeni bir şekle girdi. Başvekil Mac Donald Mısırla doğrudan doğruya anlaşmak istedi. İngiltere Mısırlı cebir, şiddet, tahakküm ile idare edebilecek bir vaziyette değildi. Hernekadar muhafazakârlar fırkası Mısırdaki hali hazırın idamesi taraftarı idise de amele fırkasının kabinesi Mısırın istiklâlini, Kanalda bir miktar asker muhafaza etmek şartı ile, tanımakta tereddüt etmedi, hükûmetinin noktai nazarına itiraz eden Mısır Komiseri Lord Lloyd'i azletti.

1929 senesinde Melik Fuat Londrada bulunuyordu. Başvekil Mehmet Mahmut Paşa da birlikte idi. İngiltere Hükûmeti Mehmet Mahmut Paşa ile müzakerata girişti, bu müzakerata (Wafd) Vefat fırkasından elyevm maliye nazırı bulunan zat te iştirak etti. Müzakerat neticesinde aşağıdaki noktalar üzerine itilâf hâsıl oldu: 1 — İngiltere Mısırın istiklâlini tanıyacak; 2 — Mısırdaki bulunan İngiliz askeri Süveyş kanalının bir noktasına çekilecek; 3 — Mısırdaki İngiliz komiserinin unvanı büyük elçi unvanına tebeddül edecek ve Londradaki Mısır sefaretini büyük sefaret derecesine irtika edecek; 4 — İngiltere ile Mısır arasında yirmi beş senelik bir ittifak aktolunacak; 5 — Mısırdaki yeniden intihabat icra olunarak yeni meclis bu itilâfı tasdik edecek, aynı zamanda İngiltere Parleamentosu tarafından da tasdik olunacak.

Filhakika, Mısırdaki intihabat icra olundu. Milliyetperverler yani Vefat fırkası ekseriyeti azime kazandı ve hükûmet kendilerine tevdi olunarak Nahas Paşa tekrar başvekilâlete geçti. Martın yirmisinde Mısırdan bir hey'eti mahsusa Londraya giderek İngiltere ile müzakeratı itmam edecek ve yukardaki mukarrerat mucibince ittifak aktedecektir. İhtimal Mısırlıların lehinde bazı küçük tadilat daha yapılacaktır.

İşin en garibi! İngilizlerin can düşmanı olan, İngilizlere karşı kin ve nefretinden hükûmeti kaybeden, İngilizler tarafından hak ve kanuna mugayir olarak azledilen esbak hidiv İngilizlerin lehinde bir kitap neşrederek Mısırlılara İngilizlerin tekliflerini kabul ile İngilizlerle ebediyen dostolmağı tavsiye ediyor...

Abbas Hilmi Paşa kitabında Mısır mes'elesinden uzun uzadıya bahsile diyor ki:

Sudan mes'elesi — Mehmet Ali tarafından fethedilen büyük ve gayet mümbit memleket muharebeden ve hastalıktan pek müteessir olmuştur. Bu son otuz sene zarfında nekahet dev-

rine girmiş ve iyileşmiştir. Hernekadar pek çok Mısırlılar 1899 itilâfını akteden Butros Paşayı ziyadesile tenkit etmişler ve bu adam bu uğurda kurban gitmişse de bu tarihe kadar bundan daha iyi bir teklif vaki olmadığını itiraf etmek lâzımdır.

Mısır emperyalisme karşı mücadele etmiştir ve istiklâlini talep etmiştir; ve Sudana karşı emperyalizm fikrini beslemekte olduğundan dolayı Mısırı itham edenlere karşı cevap veririz ki Sudanlıların aynı ırktan ve aynı mezhepten olduğunu gören Mısır Sudana karşı aynı siyaseti takip etmeğe ve kendisi için talep ettiğini Sudan için de talep etmeğe mecburdur. Bu hususta bizim vazifemiz bu kavmin terakki ve temeddün etmesi için İngiltereyi bizimle teşriki mesaiye tergip etmektir. Bu suretle tahsil ve terbiye görerek medenî milletler ailesi meyanında kendine lâıyk olan mevkii işgal eder. Ümit ederiz ki bir gün olup Sudan ahalisi kendi teşkilâtı esasiyesine malik olacaktır ve hemşiresi milletle birleşerek "Nil Hükûmatı Müttehidesi" teessüs edecektir. Bu cihet pek ziyade arzu olunmakla beraber şimdiki halde istikbale aittir.

Bir taraftan Mısırlılar hatırlamalıdır ki İngiliz ordularının muntazam kuvvetleri olmaksızın Sudanı tekrar fethetmek imkân haricinde olurdu. Diğer taraftan unutmamalıdır ki bu fetih için binlerce Mısırlı hayatı feda edilmiştir, ve kanalların büyük iskalari ve setleri için ve bu arazının terakkisi için lâzımgelen şömendöferlerin inşası için nekadar Mısır varidatı sarfolunmuştur...

Mısır ordusunun Sudana avdetini talep eden pek çok Mısırlı vardır. Yalnız ordunun orada bulunması Sudan üzerinde mısır hakimiyetini izhar için kâfi değildir. Hiçbir Mısırlı ordunun fethiçin istimal edildiğini arzu etmez. Mısır evlâtlarının canları behasına arap kabailinin isyanlarını tenkil için ordunun istihdamı bizim kalbimizde hiçbir hüsnükabul bulmaz. Elyevm mevcut olan Sudan kuvveti — ki 1899 mukavelenamesinin ruhu-na muvafıktır ve İngiliz-Mısır Hükûmetini temsil için tamamile kifayet eder ve bir İngiliz-Mısır ordusunun mevcudiyeti lâzımdır. Maamafih Sudandaki askerin yalnız İngiliz değil mısır askerinin de aynı kuvvette birlikte olması iktiza eder ve vazifesi İngiliz ordusuna tahmil olunan vazifeden daha fazla olmaması lâzımgelir.

Askerce olan bu tesavinin mülkî idareye de şumulü olması lâzımdır. Mısır tebaasına verilecek memuriyetler ingiliz tebaasına verilen memurların adedi derecesinde olmalıdır. Bununla beraber hatırlanmak lâzımgelir ki bu mes'eleler mühim olmakla beraber esasen siyasîdir; bunlar Mısır için esaslı noktalar değildir. Bunlardan üç nokta vardır ki Mısır için büyük ehemmiyeti haizdir:

1 — Nilin iskası — “Mısır Nildir ve Nil Mısırdır.” Nilin iskası mes'elesi daha evvel bir itilâf aktini mucip oldu. Tatbikat cihetinden neticelerinin memnuniyetbahş olup olmayacağını istikbal gösterebilir. Mes'elenin fevkalâde ehemmiyetine mebni bundan bahsettim. Mısır ricalinden hiçbirisi mevcut mukavelenin tatbikının ehemmiyetini hiçbir vakitte nazardan uzak tutmamalıdır.

Bundan dolayıdır ki Zaglul Paşa Londra ile müzakerede bulunurken kendisine “Nil Komisyon” u namile Kahirede daimî bir komisyonun teşekkülü fikrini ilka ettim.

2 — Ziraat mes'elesi — Pamuk ziraati mes'elesinde Sudan bir itilâf aktetmelidir.

3 — Muhaceret — Mısır büyük ve kabili tekessür bir halka maliktir. Sudanın ahali ise gayet seğrekdir. Mısırın fazla nüfusu için pek yakın bir zamanda bir mahreç bulmak lâzımdır.

Süveyş kanalı ve Mısır ve İngiliz ittifakı askerisi:

Süveyş kanalı fevkalâde bir ehemmiyeti haizdir. Bu fevkalâde işin husul sahasına çıkarılması için pek çok Mısırlı hayatı heder olmuştur. Kanallın kazılmasında feda olan Mısırlıların miktarı son muharebede feda olan miktardan ziyadedir. Hakikattir ki kanallı işletmekte olan kumpanyaya kanal pek çok varidat temin ediyor, fakat Mısır hiçbir vakitte bir küçük menfaate bile nail olamadı. Bilâkis kanal Mısırın sefaletlerine başlıca bir sebeptir.

Hatırlarım ki benim İngiltere ile en iyi münasebette bulunduğum zamanda ki Sir Eldon Gorst'un zamanı idi. Kumpanya imtiyazının temdidini için bir teklifte bulunuldu. Evveleminde kendi menafiini nazarı dikkate alan kumpanya bu teklifi yapmıştı. Fakat cidden teessüfe sezadır ki kavanin meclisinin bir mukabil teklif yapması memleketin menafiine muvafık olduğu

halde hiçbir teklifte bulunmadı ve Status quo ile iktifa ederek kanal mes'eleşi kapandı ve fevkalâde böyle bir fırsat kaybedildi. Bu imtiyazın hitamı müddeti ne vakittir? Buna bugün kim cevap vermeğe cesaret edebilir? İngiltere kanalın her iki tarafında asker bulundurarak kanalın muhafazasını istiyor.

Mac Donald terki teslihat mes'eleşi için Amerikaya gitti. Bilhassa deniz yolları mes'eleşi nazarı dikkate alınacaktır. Eğer bu mes'ele bugün terki teslihat muahedesinde nazarı dikkate alınamazsa unutmamalıdır ki Cemiyeti Akvam, cihan sulhü için mesaisinde, deniz yolları mes'elesile iştilal edecek ve bir sureti hal bulacaktır.

Bu halde Büyük Britanyanın kanalın muhafazası için teşebbüsâtında hususî menfaati yoktur ve Büyük Britanyaya muhavvel olan vazifeyi Cemiyeti Akvam deruhde edecektir.

Binaenaleyh benim fikrimce Mısır İngiltere ile bir itilâf aktetmelidir ve bu itilâf mucibince mevcut kanal imtiyazının hitamında kanal İngiltere ve Mısır tarafından işletilmelidir. Ve bu suretle kanal mevcut şirketin eline düşmekten kurtulmuş olur. Ben kat'iyen kumpanya imtiyazının tecdidi aleyhindeyim. Pek hayret ediyorum ki kanal kumpanyanın teşekkülündenberi hiçbir mısır nazırı kumpanya idaresinde memleketin rolünü tevsiî düşünmemiştir. Ve kumpanyanın teşekkülünden bugüne kadar hiçbir Mısırlı meclisi idare azalığına intihap edilmemiştir. Hiçbir mısır büyük memuru kanal idaresinde büyük bir memuriyet istihsaline teşebbüs etmemiştir ve kumpanya da hiçbir Mısırlıyı erkânı meyanına ithal etmemiştir.

Şimdi mes'elenin askerî noktai nazardan tetkikine geçiyoruz:

İngiliz ordusunun kanal mıntakasına ikamesi hakkındaki teklif mısır siyasîleri tarafından hayreti ve itirazı mucip oldu. Bu mes'elenin itirazı mucip olması bende o fikri hâsıl etti ki daha ziyade malûmatları olması iktiza ettiği halde birçok Mısırlıların kendi memleketlerinde ne olup geçtiği hakkında malûmatları mefkuttur. Kanalın sahillerinde İngiliz ordularının bulunması yeni bir şey değildir. Benim hatırımda kaldığına göre İngiliz Hükûmeti Port-Sait'te şehrin başlangıcında iflâs etmiş bir otel satın almış ve bu oteli kışlaya tahvil ederek içine mekûlât ve levazımatı askeriye koymuş ve hastahane ve saire te-

sis olunmuştu. Bu hiçbir kimse için bir sır değildi, zira kışlanın üzerinde ingiliz bayrağı dalgalanıyor ve kapısında ingiliz nöbetçi askerleri duruyordu. Kanalin bitarafılığına rağmen ingiliz askerleri burada ikamet ettiler. Son muharebe şayanı hayret tedarikâtı seferiye ve tank ve tayyare gibi vesaiti harbiyeye dair bize gayrimuntazır dersler öğretti. Teessüfe şayandır ki hâlâ bu derslere rağmen pek çok kimseler var ki kanalın şark ve garp cihetlerinin işgali mes'elesine cidden ehemmiyet atfediyorlar. Bu cihet gülünecek bir hal kespetti. Bizim kemali şiddetle istediğimiz Mısırın istiklâli, ordu ve donanmamızın tezyidile bütçemizi harap etmesine bais olmamalıdır.

Mısır için en iyi şey ingiliz ordusunun kanal mıntakasında mevcut olmasıdır ki buna bir muahede ile müsaade edilip bu işgal Büyük Britanya ile olan ittifakın nişanesi addolunmalıdır. Benim kanaatime göre ingiliz işgal ordusunun miktarı (4500) kişi raddesinde olmalıdır. Bu kadar küçük bir miktarın kanalı müdafaa etmesi hakikat halde gayrimümkündür fakat bu kanalın himayesi için bir alâmet addolunabilir.

Ümit edilmelidir ki Mısırlılar Büyük Britanyanın tekmil Mısır sevhilinin ve ingiliz donanmasının mes'uliyeti altında himyesini deruhde etmesi için Büyük Britanyayı iknaa muvaffak olacaklardır. Mısır tarafından yapılan bu müsaadeye Büyük Britanya tarafından büyük bir kıymet atfedilmelidir. Bu ittifakın kesbi hakikat etmesi için Mısır tarafından her türlü kolaylık gösterilmelidir. Mısır askeri, mümkün mertebe, ingiliz askerine teşbih edilmelidir. Ve ben mısır ordusunun tanzimi için Kahirede bir "Rabita Komisyonu" teşkilini teklif ederim. Bu komisyonun vazifesi iki tarafın erkânı harbiyesi arasında yekdiğerinin işlerine müdahale etmeksizin gayet samimî temaslar tesis etmek ve mısır talebesinin ingiliz harbiye mektebine kabulünü kolaylaştırmaktır. Mısır erkânı harbiye zabitleri ingiliz umumî karargâhına kabul olunmalı ve orada terbiye edilmelidir.

Bu teklifler tatbik edildiği takdirde Mısır fevkalâde bir orduya — milise malik olacaktır; ve isviçre ordusuna pek benziyecektir. İsviçre ordusu o yegâne ordudur ki en adi bir nefer vazifesi memleketi müdafaa etmek ve ecnebi bir memleketten bir karış toprak fethetmemek olduğunu bilir. Fakat isviçre usu-

lünde bir orduya malik olmak için her şeyden evvel Mısırlıların terbiyei umumiyelerinin ıslah edilmesi icap eder. Çocukların terbiyesi şayanı dikkat bir surette ıslah edilmeli ve memlekette okuyup yazma bilmiyen bir kimse kalmamalıdır.

Mısırın şarkta vaziyeti —

Bugün Avrupada pek çok memleket vardır ki İngiltere ile ittifak etmeği arzu eder; fakat İngilterenin Mısırdeki vaziyeti, coğrafî mevkii ve menfaatleri öyle icap ettiriyor ki İngiltere ile ittifakı Mısır değil, Mısır ile ittifakı İngilterenin talep etmesi gerektir.

Bu fevkalâde hale hiçbir memleket malik değildir. İngiltere ile bir ittifak muahedesi gayet rasın bir surette aktolunursa, medeniyet ve malûmatı diğer şark memleketlerinin fevkinde olan Mısır şark âleminde büyük bir rol oynayabilir. Unutulmamalıdır ki harpten evvel bütün arap memleketleri Türkiyenin vilâyetleri halinde idi. Şimdi bunlar türk idaresinden halâs olmuşlardır; fakat Mısırdaki vaziyet nedir? Mısır hâlâ, muharebeden on sene sonra aynı teşevvüş halinde ve gayrimuayyen bir mevkide bulunuyor. Geçenlerde ingiliz mandası elinde bulunan Irak az kaldı Mısırdan evvel Cemiyeti Akvama dahil olacaktı. Bu vak'a Iraktaki derecei medeniyet ve malûmat nazarı dikkate alındığı halde mısır eshabı irfanına karşı müthiş bir darbe olacaktı. Öyle zannederim ki Mısıra gayrilâyık olarak edilecek muameleden artık korkmağa lüzum kalmamıştır. Teklif olunan muahdede İngiltere ile Mısır arasında zuhûr edecek ihtilâfın Cemiyeti Akvama hakem olarak halli hususunun İngilterenin kabule müheyya olması şayanı dikkattir. Bu teklifte Büyük Britanyanın sıdık ve istikametine ve Mısırın tamamen istiklâlini tasdik ettiğine bir delil görüyoruz. İhtiraz olunacak hiçbir şey yoktur; müstakbelde, hali hazırdaki muahdede noksan olan şeyleri Mısır güçlük çekmeden istihsal edecektir. Tekrar ısrar ederim ki bu madde muahedenin en mühim maddesidir ve İngilterenin imzaladığı muahdedeye riayet edeceğine kâfi delildir. Mısır Cemiyeti Akvama girdiği takdirde manevî mevkii o derece yükselecektir ki bütün arap memleketlerinde elyevm mevcut olan müşkülâtın halli hususunda mütevassıt olarak pek büyük bir rol oynayacaktır. Bu bir meydandır ki orada Mısır coğrafî

mevkii ve ırkî münasebetleri dolayısıyla medeniyete gayet kıymettar hizmetlerde bulunabilir.

Pek iyi hatırlarım ki bir Habeşistan murahhasını ilk defa olarak Cenevede Cemiyeti Akvamda mevki ahzettığı vakit ben hazır bulundum. Diğer şark memleketlerinin murahhaslarının nerede bulunduklarını sordum. Hicaz için bir yer tahsis edildiği ve el'an o yerin işgal edilmediği cevabını aldım. Mısır murahhasının yerini işgal ettiğini ve Mısırın milletlerin büyük ailesine dahil olduğunu ve hakkı hükümransinin Cemiyeti Akvam mukavelenamesile muhafaza edildiğini ve beynelmilel vaziyetinin en nihayet halledilmiş olduğunu görmek bizim için pek büyük meserreti mucip olacaktır.

Büyük Britanyanın mısır işlerine müdahalesi hitam bulduktan sonra bazı devletlerin Mısırdaki pek çok iktisadî ve maddî menafî teminine çalışacakları ihtimali vardır. Ben devletlerin inkisarı hayale duçar olacaklarına kailim. Eminim ki böyle bir muahedenin tasdikinden sonra İngiltere Mısırdaki pek ziyade takdir edilecektir ve Mısırlılar mütefiklerine pek ziyade itimat edeceklerdir.

İngiliz Commonwealth'i ve Amerika —

Muahede hakkındaki mütaleatımın en mühim kısmını ikmal ettikten sonra vatandaşlarıma İngiltere ve dominionları ve müstemlikâtı hakkında birkaç söz söylemek isterim. Britanya İmparatorluğunu muhafaza eden ittifadın dahiline merbut olmanın ne büyük fevâit temin ettiğini ve hürriyet ve serbesti fikrinin Mısıra teklif olunan muahedeye ne kıymet verdiğini Mısırlılara izah etmek arzu ederim. Hepsinden evvel Britanya İmparatorluğu nedir? Bu suali irat etmek pek lâzımdır. Zira pek çok Mısırlılar İngiltereyi yalnız memleketlerini işgal etmiş bir devlet olarak tanırlar ve yalnız İngiliz ordu ve donanmasını ve İngiliz sivil memurlarını görmeğe alışmışlardır. Mısırlıların İngiltereyi müttefik olarak görmek hiçbir vakit hatır ve hayallerine gelmemiş olduğundan onlara İngiltere büyüklüğünü ve dünyadaki mevkiini göstermeği arzu ederim. Britanya İmparatorluğu veyahut şimdi tesmiye etmeğe başladıkları veçhile Britanya Milletler Commonwealth'i, takriben 34 milyon kilometre murabbar arazi işgal eder ki kürreiarz 132 milyon kilometre

murabbardır, mandası altında bulunan memleketler bunun haricindedir. İngiliz bayrağı altında bulunan ahalinin miktarı (400) milyondan fazladır ve bu miktar nüfusu şimdiye kadar tarihte görülmemiştir. Britanya Commonwealth Devletinin başlıca azası, Büyük Britanya, Kanada Dominionu, Avusturalya Commonwealth'i, Yeni Zelânt Dominionu, Cenubî Afrika İttihadıdır ki bunlar imparatorluk konferansında müsavi müsterek ve müstakil devletler olarak ilân edilmiştir. Bunların rabıtası yalnız kıraldır, hedefleri serbest demokrasi ve serbesti üzerine icraatı müşterekedir. Bu hey'etin haricinde bulunan devletlerin istiklâllerine karşı hiçbir maksatları yoktur. Bu heyet bir fikri harp ile meşbu olmayıp tamamile sulhperverdir. Bu heyet cihanda bir sulh ve ahenk kuvvetidir. Heryerde istikrar ve muvazeneyi muhafaza eder bir kuvvettir; ve Mısırın bu heyete iştiraki bu heyete ittifakı neticesinin istihsal edeceği menafi gayrikabili tavsiftir. Zira bizim teşkilâtı dahiliye ve terakkimiz için lâzım olan tehlikeli zamanımızda hariçten muhtemel bir tecavüze karşı Mısır için bir tekeffül vasıtasıdır. Cihan harbinin netayicinden biri olan bu büyük imparatorluk, emparyalist olmayıp emperyal bir siyaset ittihaz ederek siyaseti idaresinde son mertebeye varmıştır. Kelimeler kemali dikkatle tefrik edilmelidir. Zira ikincisi tahkim birincisi tahakküm manasını ifade eder. Bu manevî kuvvettir ki bazılarının tahayyül ettiklerinin aksine olarak pek çok zaman devam edebiliyor, çünkü serbesti ve hürriyet ikinci temel taşları üzerine bina edilmiştir.

Şayanı dikkattir ki 1899-1902 muharebesindeki Boer kumandanları sonradan Cenub Afrika ittihadında başvekâlete kadar irtika etmişler ve 1914-18 muharebesinde İngiltere İmparatorluğuna pek mühim hidematta bulunmuşlardır. Şimdiki başvekil aslen Holandalı olan General Herzog Londrada ahiren içtima eden imparator konferansında hazır bulunmuştur. Serbesti ve hürriyet temelleri üzerine İngilterede gayet vâsi bir usulde demokrasi teessüs ve terakki etmiştir ki şimdiye kadar dünyada misli görülmemiştir. Arayi umumiye hakikî manasında hükümrân olur.

Kemali samimiyetle ümit ederim ki Mısır Britanya milletlerinin kendilerine mahsus intizam ve itaat fikrinden ve ameli serbestiden müstefit olur. Zira bu evsafı haiz olan asrî bir dev-

letin ahalisinin demokrasiye doğru bütün teveccühü bir hayal-
den ibaret kalır. Büyük Britanya Mısırın refah ve saadetine
pek ziyade alâkadardır. Zira Büyük Britanyanın hayatı mesa-
besinde olan Süveyş kanalı Mısırın toprağından geçiyor. 1927
senesinde kanaldan geçen vapurların tonilâtolarının yekûnu
(28) milyon idi. Bunun (16) milyonu Britanya bayrağını taşı-
yordu.

Şimdi İngilterenin kuvvei maliyesine geliyoruz. Bu ise
Büyük Harbin nihayetindenberi bariz surette meydana çıkmış-
tır. Her iki muharip tarafın harp masarifi (56,000) milyar is-
terling lirasına balığ olmuştur ki bunun bir çeyreği yani (13
milyardan fazlası) Büyük Britanyaya isabet ediyor; buna rağmen
İngiltere Amerika ile nisbet edildiği takdirde dayın bir millet
yerine medyun bir millet oldu. Bununla beraber diğer Avrupa
muharip devletleri arasında yalnız İngiltere Devletidir ki pa-
rası harpten evvelki kıymetini muhafaza etti. Bütün diğer dev-
letler fevkalâde müşkülâta duçar oldular ve paralarına yeniden
kıymet vermek mecburiyetinde kalmışlardır, ve bu sükutu kıy-
met mark, lîret, frank ve ne olursa olsun dahilen ve haricen borç
ödemek hususunda müşkülâtı mucip olmuştur.

Yalnız ingiliz lirası fırtınaya karşı durmuştur. Bu ise bil-
hassa ingiliz banka usulünün teşkilât intizamından ve istikame-
tinden ileri geldiği mesarifatın pek büyük kısmı doğrudan doğ-
ruya alınan vergilerle tesviye olunmuştur. Herkesçe malûm de-
ğildir ki İngiltere el'an dünyanın en büyük alacaklı devletidir.
İngiliz sermayesi Cenubî Amerikada, anglo sakson şubesinin
en zikudret azası olan Amerikadan ziyadedir.

İngilterenin Umumî Harpte insanca ve paraca zayıatı pek
büyüktür fakat maksadına nail olmuştur. Bu ise alman donan-
masının tamamilen tahribidir ki alman donanması harpten evvel-
ki on sene zarfında şayanı hayret bir derecede büyümüşü. İn-
gilterenin dominionlarla münasebeti için adeta bir tehdit teş-
kil ediyordu. İngiliz donanmasının muhafazası evvelcede olduğu
gibi el'an İngilterenin mevcudiyeti için hayat ve memat mes'e-
lesidir. Muharebeden evvel bütün efkârı siyasiye eshabı nezdin-
de(iki kuvvet — bayrağı) formülü bilâitiraz kabul olunmuştu.
Bu ise ingiliz donanmasının bütün dünyadaki donanmaların
mecmuu yekûnuna muadil olması düsturu idi. Harp neticesinde

alman donanması tamamen mahvoldu. Avrupa deniz devletleri meyanında ise İngiltereye rekabet edebilecek hiçbir devlet yoktur.

Harbin hitamını müteakıp alman donanmasının mahvolması anında amerika donanmasının yükselmesi müşahade olundu. İngilizce tekellüm eden milletlerin diğer büyük şubesi Britanya İmparatorluğunun deniz kuvvetleriyle tamamen müsavi olmasını iddaa etti. Burada bu uzun ve müşkül müzakerelerden bahsetmek mevzuumuz haricindedir. Yalnız şunu diyebilirim ki İngiltere ile Amerika arasında devam etmekte olan müzakerat neticesinde bu iki devlet arasındaki rekabet ortadan kalkacaktır. Amerikanın teessüsündenberi orada ilk defa olarak bir ingiliz başvekili görülmüştür; ve Mac Donald ile Reis Hoover tarafından gösterilen iyi niyet ve samimiyet bu mes'elenin hüsnü neticeye varacağına delil ve büyük bir teşviktir. Eğer Mac Donald'ın ziyaretini Amerika Reisicumhuru Hoover'in iadei ziyareti takip edecek olursa iki büyük devlet arasında aktolacak itilâf cihan sulhü için ümitli neticeler verebilir.

Mac Donald'ın seyahatini Kanadaya kadar uzatıp Kanada refikrî (Mackenzie-King) ile mülâkat etmiş olmasından pek memnunum. Bu ziyareti İngiltere ile Kanada arasındaki rabitaların gayet samimî olduğunu ispat etmiştir. Bu ziyaret Kanada Dominionu ile İngiliz Milletleri Commonwealth'inin teşkilâtının tasdikıdır ve pek muhtemeldir ki gelecek emperyal konferansı Londra haricinde içtima edecektir.

Bu bahsi biraz uzattım. Zira benim maksadım hali hazırdaki muahede ile Mısırın ittifakına davet olunduğu İngiliz Commonwealth'inin bir hakikî Cemiyeti Akvam ve azim bir kuvvet olduğunu izah etmektir. Britanya İmparatorluğu ile Amerika arasında bütün ihtilâfatın bertaraf edilmesi ve bunun yerine birlikte çalışma fikrinin ikame edilmesi Mısırlı olarak bu muahede bizim için en büyük menafi temin edecektir. Akti muntazır olan deniz itilâfının bir neticesi Atlâsî Okyanusunun pek çok senelerdenberi Amerika ve Kanada arasındaki müdafasız büyük hududun tevessüü demektir. İngiltere behrî kuvvetlerinin tekrar tevzii neticesi olarak Okyanus donanması bahriyenin diğer büyük şubesi üssübahrîleri Maltada ve Cebelitarıkta olan Akdeniz donanmasına raptedilen bu kudretli donan-

ma Mısır sahillerinin müdafaasını temin edebilecek bir halde olabilir; şarkî Akdeniz için bir üssübahrî olmak üzere Mısır tarafından Mısır sevhilinde yeni sistemde bir üssübahrî inşası, herhangi bir düşman tarafından Mısır sahilini müdfaa için tamamille kâfidir.

Benim bu fikrim mısır hakimiyetinin tahdit ve tenkisi zan-nolunarak Mısırlılar tarafından tenkit edilmemelidir. Yunanistan ahiren Yunanistan sevhilinin İngiltere tarafından bahren müdafaası şartile bütün sahillerini İngiliz bahriye nezaretinin yediiktidarına tevdi etmek ve İngilterenin mevcut yunan üssübahrîlerini istediği gibi kullanmasına müsaade etmek üzere İngiltereye bir muahede teklif etti. Bu teklifin Büyük Britanyaya pek çok fevait temin etmesine rağmen İngiltere tarafından reddedildi.

Mısır teşkilâtı esasiyesinin esasatı mahsusası —

Yüz bir pare topun gürültüleri arasında Mısırın istiklâli ve bunun mütemmimi olarak millî hakimiyetin tasdikı ilân olunduğu vakit ki bu yeni bir devrin başlangıcına benziyordu. Bu vak'anın bir an için olsun bir hayal olmadığı ve Mısırın musırane ve metanetkârane gayretleri sayesinde hürriyet kapılarına isal edenler bu hürriyetin müessisatı müstakbelede müsmir olacağını zannedebilirlerdi. Maamafih az zaman içinde bu ilânın serbesti esasatını ihtiva etmediği millî vicdanın pek çok ümit ettiği şeyin noksan olduğu anlaşıldı.

Mısırın istiklâle nailiyetini müteakıp Mısır ecnebi memleketlerde gayet masraflı sefaretler teessüs etti. İşsiz güçsüz pek çok kimselerin Beynelmilel büyük süs otellerinde, en muhteşem dairelerde ikamet ettikleri gülünç bir surette müşahade olundu. Bu eşhasın hiçbir memleketleri için gerek siyasî ve gerek iktisadî hiçbir hizmete muktedir değildir. Bunların hiçbir meşguliyeti olmadığından ecnebileri pek ziyade mesarîf ile duçarî hayret etmekten başka bir şey yapamadılar. Bundan ne kendileri istifade etti ne de memleketleri.

Bu esnada fevkalâde haizi ehemmiyet olan Londra sefareti, sefirin istifası üzerine yerine bir diğeri tayin edilerek, hiçbir evsafı haiz olmıyan siyasî ve diplomasî usullerine tamamille bi-

gâne olan ve ekseriyetle temsil ettiği halkın maksadı hakikisine vâkıf bulunmıyan bir şahsa tevdi edildi.

Mısırın hariçte mümessiller bulundurmasına bir hayal nazaretle bakılabilir. Bu sefaretler memleketin şan ve şerefine hiçbir şey ilâve etmeyip bütçeyi lüzumsuz yere yükletmekten başka bir şey değildir.

Mısır Hükûmetinin pek çok masraflar ihtiyarile hiçbir siyasî münasebette bulunmadığı memleketlerde sefarethane iştirâ etmesi esbabı kolaylıkla anlaşılamaz. Bazı sefaretler fevkalâde ziynet eşyasile mefruş büyük saraylarda mukim bulunuyor. Hakikat halde bu kadar büyük masraflar kıralın kibir ve gururunu okşamaktan başka bir şey değildir.

Meclisi meb'usana nakli kelâm edersek, meclisin mesaisini bilâhüzün tetkik edemeyiz. Meclisin içtimalarını bir elin parmakları üzerinde sayabiliriz. Filhakika yedi sene evvel Mısır meşrutiyet usulünün ithalindenberi, meclisi meb'usanın hükümdarın emrile dağılmaksızın iki celseden fazla içtima ettiği görülmemiştir. Hatta bir meclisin içtimaı yedi saat devam etmiştir.

İşte bu sebepten dolayıdır ki yeni idare tarzı ahvali hazıranın ihtiyacına göre hareket etmeğe ve millet mümessillerinin şeref ve haysiyetleriyle mütenasip bir surette mesaisini tatbik ile menafii memlekete hizmet etmeğe vakti ve hali müsait olamamıştır. Böyle bir neticeye varmak için mi memleket meşrutiyet usulünün teessüsü hususunda bu kadar fedakârlıklarda bulundu? «Yubyi'ddüstur!» “Yaşasın kanunu esasî” İşte ittihat idaresi, hürriyet kelimesi bu idi. Millet, halâsının idare tarzının değişmesile kaim olduğu fikrinde idi ve kanunu esasî olmadıkça istiklâlinin bir hayalden ibaret olduğunu biliyordu. Bir kanunu esasî bahşetmek talep etmekten daha müşküldür. Bu hareketin başında ahalinin hukukunu muhafazaya muktedir ve hürriyet esaslarını zafere isal edebilir bir adam eksikti. Teessüf edilir ki büyük bir rüclü devlet olan merhum Servet Paşa kendisini o vakit mücadeleye atmağa ve insanların hürriyetlerinin bekası için lâzımgelen kanunları ayak altına alan ve daima tebeddül eden bir hükümdara karşı muhalefet etmeğe cesaret edemedi. Hernekadar Bürokrat vaziyeti ve memleketinin mukadderatı hakkındaki derin itimadının neticesi olarak şevk ve memnuni-

yetini muhafaza ettise de kendisinin fıtrî olan mahviyetkâr tabiatı dolayısıyla izhar edemedi. Bu adamın siyaseti herbir millette millî hakimiyeti müdafaa için inşaatı kanuniyenin rasaneti taallûk ettiği zamanda ittihaz ettiği bir devri inşanın tatbiki siyaseti idi.

Kanunu esasının tesvidi hüsnü niyeti haiz insanlara tevdi edildi. Fakat bunlar da ise tecrübe ve iktidar hususunda icap eden evsaf noksan idi.

Kanunu esasîde muharrerdir ki: Arayı umumiye ile hakimiyet muhakkak olarak millete hastır. Fakat ihtilâfı efkâr zuhûrunda bunu vazıhan beyan etmek iktiza eder. Bu sebepten dolaydır ki biz kanunu esasîde vazıhan beyan etmeksizin bu kaideden tatbikatta tenzilât icra etmekle iktifa ettik.

Hiç şüphe yok ki kanunu esasının tatbiki gayrikabil ve maksadı hakikîye bilhassa milletin istiklâli siyasîsine doğrudan doğruya muhalif olması bundan neş'et ediyor.

İşte bu noksan dolayısıyledir ki kanunu esasî bir hiddet eseri veyahut korku ve ihtiraz neticesi bir hareketin kurbanı olmakta devam etmiştir. Servet Paşa pek çok entrikaların tesiri altında ve kanunu esasîyi tadil için bazı müsaadat itasından istinkâf ettiğinden azledildi ve kendisine Yahya İbrahim ve Nesim hâlef oldu. Yeni doğmuş kanunu esasının imhası hususunda bu adamların menfaatlerinden ve hulûskârlıklarından çok istifade edildi. Hiçbir kimse ne kanunu esasının müdafaasına teşebbüs, ne de ahkâmına riayet etti. Mısırlılar hukuklarının istihsalinde büyük bir gayret gösterdikleri halde hukuklarının müdafaası hususunda faaliyet göstermeğe gayrimuktedir olduklarını ibraz ederler.

Ümit edilmelidir ki bu hal hürriyetin ilk adımı neticesidir. Memleket lâzım olan, ıslahatın icrası için gayrette kusur etmeyecektir. Kanunu esasî nevmi olacak derecede tecavüze duçar olmamıştır. Kendisine bir ameliye lâzımdır ki muktedir operatörlere tevdi etmesi icap eder. Mısır gayrikabili tefhim bir kanunun boyunduruğu altında terakki edemez ve Mısırlıların hürriyeti yalnız hodbin bir kıralın ilkaatı tahtı tesirinde vazı kanunların ve müteakıp tecavüzleri ile akim kalabilir. Filhakika millî hürriyetin kanunu esasîsi yalnız tesvit edilmiş olmasından dolaydır ki bütün bu müşkülât tahattüs ediyor.

Kanunu esasının tamamen anlatılamamış olmasından dolayıdır ki cür'etkârane tecavüzler vukua geldi. Kanunu esasının yanlış anlaşılmış olmasındandır ki kiral memleketin itimadını haiz zati, hakaretamiz bir mektupla, mevkii iktidardan tardetti. Bu azil mektubu mısır hürriyetinin tamamen mugayiridir. Yine kanunu esasının anlaşılamamasındandır ki meclisi meb'usan muhtelif suretlerle ittihat olunarak yekdiğerine halef oldu.

Bu mütaleat neticesinde beyan edebilirim ki Mısır hiçbir vakitte hürriyete nail olamamıştır ve gülünç cümleler vasıtasile memlekete ve bütün âlem vaziyeti hakikiye hususunda aldatılmıştır.

Mısır istiklâli için atılan yüz bir pare top böyle pek kısa netayiş için fazla gürültüdür. Vukuat benim isabeti fikrimi tasdik etmiştir. Hükümdar ve ingiliz komiseri Mısırdaki meşrutiyeti idareye nihayet vermeğe karar vermişler ve bu fikirlerini mevkii icraya koymak için Mehmet Mahmudu riyaseti vükelâyâ getirmişlerdir. Fakat geçen temmuzda fahrî bir rütbe almak için Londraya gittiği vakit seyahati Lord Lloyd'in azlin etesadüf etmiştir. Şu ande nazariyatı milliesinin muvaffakiyetpezir olduğuna hükmolunabilir. Hakikat halde Reisi Vükelâ Mehmut Paşa bir emrivaki önünde bulunduruldu. Zira kendisine müzakere edilmek üzere bir muahedename teklif olundu ve bundan maksat ingiliz ve mısır efkârı umumiyesini memnun etmektir. Muahedenin tetkiki hitam budukta buna kiral pek az alâka göstermiştir. Ve Büyük Britanya efkârı umumiyeyi tenvir için kendisini takdir maksadile Mahmut Paşaya bir nişan itası ve niyabetle tavzifi fikrini ilka etmeğe mecbur olmuştur. Kiral buna muvafakat ederek Mahmut Paşaya "Mehmet Ali" nişanını ita etmiştir. Fakat kiral niyabet tevcih etmiyerek Vişî'de tur yapmaktan ve İspanya kiralını ziyaretten sarfınazarla memleketine avdet etmiştir.

Kiral İskoçyadaki ve sair davetlerinden vazgeçti. Gayet hafif temeller üzerine müesses olan tahtını bir niyabetle tehlikeye duçar etmekten havfederek memleketine döndü.

Serzedei zuhûr olan vukuat üzerine Mısırdaki pek büyük tahavvülât vuku bulacak ve millî vatanperverî bir surette ittihat ederek teklif olunan muahede tetkik olunacaktır. Fakat bu ümitbahş başlangıçların semeredar olmasına ihtilâfatı dahiliye mâ-

nidir. İngiliz komiserinin ilkaatı neticesi olarak şimdiki kabine mevkiini terkedecek ve bitaraf bir kabine muahedeyi aktecektir. Mısır hukukan "*de jure*" müstakil olduğu halde kiralın inadı neticesi olarak memleketi tehdit eden tehlikeye karşı İngiliz mümessilinin muavenetine müracaata mecbur oluyor. Maamafih vaziyet daha ciddî olabilirdi. Mısırlılar daha büyük bir tehlikeden halâs oldukları için kendilerini tebrik etmelidirler. Eski âyan meclisi, azasının intihap usulüne ve teşkilâtına rağmen biraz istiklâl eseri gösterdi ve muhafaza olundu. Meclisi âyanın gaybubeti yeniden intihabata sebebiyet verip saray entrikasile meclisi âyana hürriyeti meşrutaya muhalif bazı kimselerin it-haline sebebiyet verebilirdi.

Yeni azanın hulûskârlıklarından istifade ile kiral istediği vakit meclisi dağıtabilirdi.

Maamafih Mısırdaki parlâmento harekâtı gayrimevcuttur ve nazırların sarayla olan münasebetleri dolayısıyla her türlü tenkidattan muarradırlar, hiçbir suretle müstakil değildirler. Nazırlar kiralın tahtı nüfuzunda olup kiral ise Mısırdaki asrî teşkilâtı esasiye ithal edilip hükümdarın idarei müstebidesine nihayet verildiğini anlamamaktadır.

İslâm dininin en sadık müdafii ve islâm fikrinin intişarı için en mühim amil olan Camii Ezher Şenimi medresesinde tedris usulünün ıslahını istemişti. Bütün kabine Ezher müderrisinin fikrini kabul ederek islâmın atik kalesine bazı ıslahat ithalini kabul etti. Fakat ıslahatı tasavvur edenlerle onda muavenet edenler, sarayın suiniyeti ve kiralın inadına kurban oldular. Kabine bu ıslahatı kabul ve tasvip ederek mazbatasını kirala verdi. Fakat kiral mürteciâne bir surette mazbatayı imzadan istinkâf etti.

Garaiptendir ki memlekette meşrutiyet idaresi teessüs ettiği halde hiçbir surette milletin hürriyeti artmadı. Bunu ispat için hatırıma gelen bir vak'ayı burada tekrar edeceğim: vaktile bir İngiliz katledilmişti. Şahit olmadığından katil bir türlü bulunamamıştı. İngiliz adliye müşaviri Ceza Kanunundan (32) inci maddenin tayyedilmesini talep etti. Bu kanun *Napoleon Code'un* bir suretidir. Ve katil itiraf ve şahitlerin ifadeleri tahakkuk etmediği takdirde idam cezasının ademiicrasını tasrih ediyordu.

Mes'ele meclisi vükelâyâ arzolundu. Etrafıma vükelâyı ve

en benim hukukşinasanı ve hükkâmı ve avukatları topladım. Ve adliye müşaviri lâyihasını ita ettikten sonra rüfekayı mesa-imle istişare ettim ve reyleri sual ettim ve dedim ki eğer bu kabul olunmıyacak olursa Mısırlılar emniyeti lâzimededen mah-rum ve hâkimlerin keyiflerinin kurbanı olacaktır. Hiçbiri ke-limei vahide telâffuz etmedi. Hiçbiri benim fikrime iştirak et-miyordu ve bu fikri beyana cesareti olan kimse yalnız bendim. Maamafih ben fikrimi onlara kabul ettirmek salâhiyetini haiz olduğum halde vükelânın fikirlerini kabul ettim ve yalnız maz-batada benim fikrimin derkenar edilmesini talep ettim.

Ben meşrutiyet hükümdarı değildim. Fakat hukukunu müdrik münevver halkın üzerinde idarei mutlaka usulile ic-rayı hükûmet edilemeyeceğini fehm etmiştim. İşte bundan dolayıdır ki mısırın istikbaline itihadım vardır. Her iki millet için mehziri mucip olan bir münazaaya ingiliz kaninesinin nihayet vereceğinden ümitvarım Memleketin halâsını muahedeyi müza-kere ve tasdik edecek meclisi millinin içtimarında görmekle mahzuz olabilirim. Hükûmetin yeni intihabat icra etmeğe karar verdiğini görerek gelecek milli meclisin demokratik müesseses-
tın serbestçe terakkisi ve bitaraf adaletin teessüsü için sarfı mesai edeceğine itimadım vardır.

İntihabatı müteakıp toplanacak meclisi meb'usan kapısını setteden mühürleri kaldıracak ve ilk işi kanunu esasının yeniden tetkiki olacaktır.

"Yubhi'ddüstur!" Yaşasın meşrutiyet! Bu avaze benim ku-lağımıza ötedenberi pek hoş geliyordu. Diğer Mısırlılar gibi ben de bunun icrasını temenni ederim. Fakat meşrutiyetin bazı kim-selerin hırsı cahına ve hilelerine alet olmamasını arzu ederim. Meşrutiyet hürriyetin ferî olmalıdır. Meşrutiyet bütün mükem-meliyetile bütün hukuku ile ilân olunduğu gün benim için bir sevinç günü olacaktır. Yirmi iki sene sükût etmeğe mecbur ol-dum, hatta bugün bile sesimi boğmak istiyenler vardır!

Maamafih ben bütün kanaatimi bu kitapta yazmağa cesaret ettim. Mısırlılara hissettiğim hakikati söylemek için bu zamanı bu zamanı münasip gördüm. Mısırın selâmeti, Britanyanın şere-fi, hürriyet için millette ittihat ve riayet görüyorum. Kaniim ki Mısır bu fırsatta dahi fena rehberlerden kendini kurtaracaktır.

Bu rehberler Mısırı hürriyete sevk ediyorlarmış gibi kendisine hakikat halde pek büyük fenalık ediyorlar.

Kanunu esasî boş ve beyhude bir söz olmamalıdır. Hakkın hukukuna riayet ve vezaifini tayin etmeidir. Ancak bu surete ki Mısır kayığını yeni mukadderatına doğru hareket ettirmeğe muktedir olabilir ve yeni âlemde vaktile bütün âleme muallimlik ve asırlarca büyüklük ve akıl ve hikmet ibraz eden evsefi tekrar ihya edebilir

Ben senelerce Mehmet Alinin, İbrahimin, Hidiv İsmailin an'anatı altında yaşadım. Ecdadımda en necip misalleri buldum. Ben enzarımı malûmat cemetmek için maziye atfetmekten başka bir şey yapmam. Yeni bir hanedanda askerler, mücedditler, ve büyük rical misalleri bulabiliyorum. Daima bu necip ecdadın fazailinde ilham ve onların ruh ve hatıralarını aradım. Fakat hiçbir vakitte vazifemi halef muhabbetine mazhar olmak için bu büyük ecdadın ef'ali üzerine tesis etmeği nazarı dikkate almadım. Onların ef'aline devam ederek hatıralarına riayet etmek benim için kâfi idi.

Teessüf ederim ki İsmailin büyüklüğü an'anatına devamı arzu eden hükümdar bugün İsmailin ailesi şubesi ile hali münazaada bulunuyor.

Bugün mısırın hürriyeti için en amik temenniyatımı beyan ediyorum. Bu hürriyetin tulûuna bais olmağa ve ecdadımın Mısır'a etmiş oldukları hidemata kendi fedakârlıklarımı ve bütün en muazzez arzularımı ilâve etmeğe muvaffak olduğumdan dolayı mağrurum.

Vaktile Mısırdan ingiliz entrikasile hükûmetinden mahrum edilen ve kendisini en büyük ingiliz düşmanı ilân etmiş olan Abbas Hilmi Paşa, İngiltere Mısır'a istiklâlini iadeye karar verdiği bu zamanda, Mısırlılara ingiliz müstemlekesi olmağı tavsiye ediyor.... Ne garip hal!

Mısır heyeti Lndraya müteveccihen hareket etti. Muahedeye müteallik bütün ihtilâfat daha evvel müzakerat ile ahholundu. Mısır heyeti mürahasası İngiltereye hükûmetile muahede-

yi tanzim etmek vazifesinden başka bir vazife ile mükellef değildir. Mısır meclisi meb'usanının tasdik edeceği de muhakkaktır. Bu suretle Mısır yeni bir devreye giriyor, binlerce senelerdenberi ecnebi idaresi altında yaşamış olan Mısırlılar en nihayet kendi memleketlerine hâkim olacaklar. Acaba kendi memleketlerini müstakilen idare etmeğe muktedir olabilecekler mi? Bu hususta pek çok kimseler bedbindir. Bunu zaman gösterecektir. Fakat şurası şayanı dikkattir ki Mısırın istiklâli mes'elesi meydana çıkar çıkmaz Hindistan iştişası tezayüt etti. Gandhi tekrar harekete geldi. Mısır gibi Hindistanın da istiklâlini istirdat edeceği aşikârdır. Geçenlerde tesadüf ettiğim Hindistan ekâbiri ricalinden bir zat bana: «On seneye kalmaz Hindistanda bir İngiliz kalmıyacaktır.» diyordu

FEYZİ